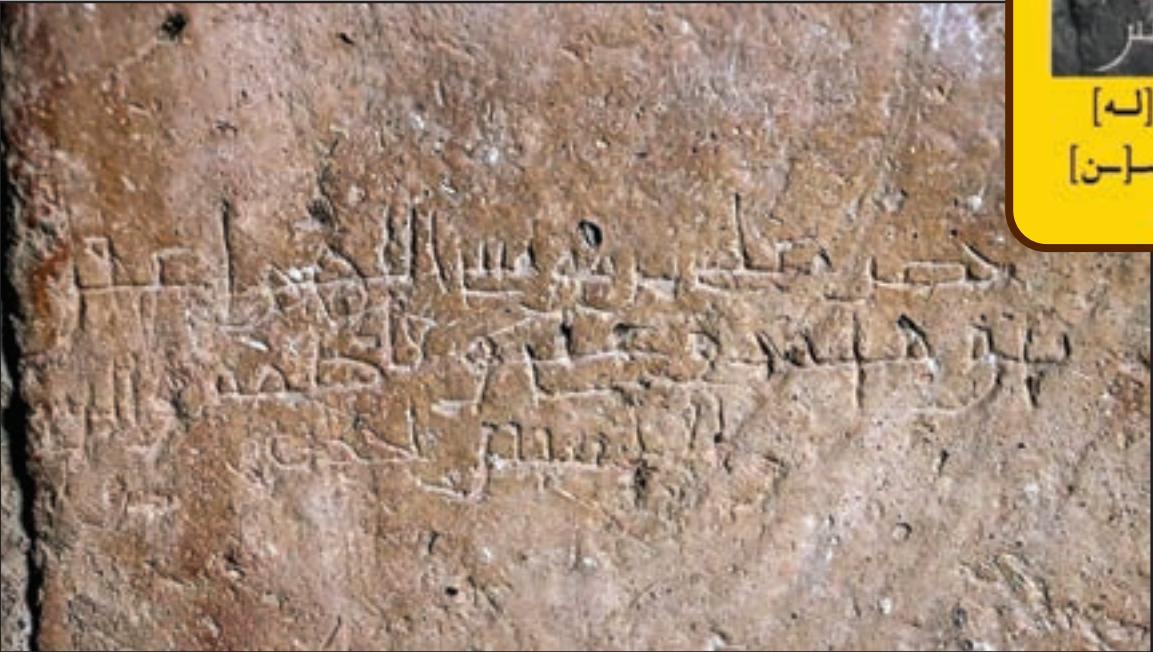

نتیجه فرضیه مطرح شده پیرامون نقش دستخط امام رضا^(ع) بر روی دیوار مسجد جامع ساوه تا ۲ ماه دیگر مشخص می شود

پاسخ به سؤالی ۱۲۰۰ ساله

۱۲۰۰سال، پابر جایی مسجد جامع ساوه

گویی هیچ نکته‌ای مهم‌تر از پاسخ به این پرسش نیست: «آیا مکانی که ادعا می‌شود دستخط امام‌رضا^(ع) روی یکی از ستون‌هایش حک شده است، از چنین ظرفیت تاریخی برخوردار است؟» طبق پژوهش‌ها، ساختمان مسجد جامع ساوه، نیز همانند مسجد جامع اصفهان و مسجد جامع کهن اردستان، در دوره‌های تاریخی ساخته شده است، آن‌چنان‌که در هر برهه، بخش تازه‌ای به آن پیوند خورده است اما کهن‌ترین بخش آن به اندازه تاریخ هجرت امام‌رضا^(ع) به ایران، دیرینگی دارد.
برابر اسناد و روایت‌ها، در سال ۱۳۴۵ انجمن آثار ملی، پروفسور «سن پائولزی» را از دانشگاه فلورانس به ایران می‌آورد و او بین سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ بر روی این مسجد پژوهش‌هایی را انجام می‌دهد. پس از آن‌هم گروه‌های دیگری به مسجد می‌روند تا بدانند این بنای تاریخی چه سرگذشتی داشته است. طبق این یافته‌ها، بااینکه ساختمان مسجد در دوران‌های مختلف تغییراتی یافته، نخستین بنای آن حوالی قرن یکم و دوم قمری سقف و ستون خورده است. فضای عمومی مسجد با شبستان‌های طولانی بر گرد یک حیاط مرکزی چهارگوش با بارویی خشتی از فضای بیرون جدا می‌شده که بخش‌هایی از آن در طول زمان تغییر نکرده است. «مسجد تاربخانه دامغان» که در قرن دوم هجری برپا شده است، شباهت زیادی به این بنا دارد و می‌تواند اصل بودن این کهن‌سازه را تأیید کند. منارهای مسجد با کتیبه‌ای از زمان سلجوقی، در سال ۵۰۴هجری آسمان را شکافته است و تاکنون بقا دارد. در سومین دوره تاریخی که خشت‌های نامیرای این سازه به خودشان دیده‌اند، مغول به ساوه حمله کرده و به بنای آن صدمه زده است. ایلخانان به جبران جنایت و ویرانگری ایل و تنبارشان، مسجد جامع این شهر را مرمت کردند و ایوان غربی همین وقت برپا شد. نماسازی شبستان‌ها و ایوان شمال گنبدخانه ضلع جنوبی با آجر و ساخت بنایی با سقف طاق و محراب گچی، از دیگر دلجوایی‌های ایلخانی‌ها از این مسجد بود. در آخرین تغییرات این بنای کهن، صفوی‌ها کاستی‌ها و اشکالات سازه‌های قبلی را برطرف و مرمت کردند.

بخشش قرار بده به حق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین!
سال دویست‌ویک،.

- نام کوچک را خود فرد می‌نویسد

پس از دعای آمرزش، زمان واقعه(پایین‌تر از دیگر عبارات) برای معلوم کردن تاریخ، نگاشته شده است و فقط «م، نخست و ن» و آخر آن باقی مانده است.
باتوجه‌به‌اقداماتی‌که‌برای‌خواناسازی‌این‌نقطه‌سؤال‌برانگیز انجام‌شده‌است، شیخ‌الحکمایی درباره زمان آن چنین اظهارنظر می‌کند:

«با اطمینان می‌توانیم بگوییم این کلمه مأتین است».

عضو کمیته کارشناسی خریدکتب خطی کتابخانه ملی ایران، نشانه‌هایی را بازگو می‌کند تا باور ما را به حقیقت این دستخط نزدیک‌تر کند: «کتیبه به خط رسمی نگاشته نشده است. معمولاً وقتی یک نفر، فردی از میان بزرگان را خطاب قرار می‌دهد، همراه با کلمات و جملاتی است که بزرگی آن فرد را یادآوری کند، ولی این متن خالی از این‌گونه عبارات است. ازسوی دیگر وقتی خود شخص می‌خواهد متواضعانه خودش را معرفی کند، فقط نام کوچک را ذکر می‌کند. در این یادگاری هم فقط نام کوچک و نام پدر ذکر شده است که می‌تواند شاهی باشد بر اینکه خود فرد این عبارات را نوشته است».

- سفر به ساوه درمنابع

در ذهن همه کسانی که این خبر را می‌شنوند، شعله این پرسش روشن می‌شود که آیا امام‌رضا^(ع) در مسیر سفرشان به ایران، از ساوه عبور کرده‌اند؟ مسیر معروف ولایت که در منابع آورده شده است، خرمشهر، آبادان، اهواز، یاسوج، اسلامیه، یزد و نیشابور به‌سوی مرو است که خبری از ساوه در

خشت خبر ساز

با بررسی پیشینه تاریخی مسجد، اکنون می‌توان احتمال واقعیت این داستان را بررسی کرد. این خبر رانخستین بار عمادالدین شیخ‌الحکمایی به رسانه‌ها اعلام کرد. او دستخطی را بر روی یکی از دیواره‌های مسجد جامع ساوه یافته است که به امام‌رضا^(ع) تعلق دارد و پس از آن میراث‌فرهنگی این شهرستان نیز از موضوع باخبر شد. این نوشته کوتاه در ضلع جنوب‌شرقی مسجد در دومین خشت

یکی از ستون‌های شبستان، حکاکی شده است. طبق گفت‌وگوی شیخ‌الحکمایی با روزنامه شهرآرا، این قسمت پیش‌تر با لایه‌هایی از گچ(احتمالاً متعلق به زمان سلجوقی یا آل بویه) پوشیده شده بود و کاوش‌های باستان‌شناسی که با شروع دهه ۵۰ در این فضا آغاز شده، آن‌جرای قدیمی‌تر آن را نمایان ساخته است. بخش‌های زیادی از این عبارت کوتاه خبرساز که بر خشت ۳۰در ۳۰مربعی نگاشته شده است، به‌راحتی خوانده می‌شود و فقط در نقطه پایانی آن که زمان درج شده است، یک نقطه ابهام دارد». این پژوهشگر عبارت را این‌گونه می‌خواند: «حضر علی بن موسی. اللهم اغفر بحق محمد و علی و فاطمه و الحسن و و الحسنین. احدى مئتين». به زبان ساده ترجمه این عبارت می‌شود: «حاضر شد علی بن موسی‌الرضا[در این مکان]. خدایا! همگان را مورد

بررسی اصالت با موزه ملی است

در ادامه به‌سراغ رئیس اداره میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی ساوه می‌رویم تا از زاویه دیگری به ماجرا نگاه کنیم. با انتشار این خبر در رسانه‌ها و معطوف شدن توجهات به مسجد جامع ساوه، یافتن مسئولان این شهرستان هم سخت شده است. هربار بوق تلفن این اداره پخش می‌شود، کسی پاسخ نمی‌دهد یا مصاحبه را به وقت دیگری موکول می‌کنند. بازدیدها و جلسات درباره موضوع خبرساز این روزها در این شهرستان ادامه دارد.

نمای از کعبه مسجد جامع ساوه دوره قاجار

گفتارهایی در باب تاریخ و فرهنگ شهر بهشت(قسمت نودوسوم) سرگذشت بازار مشهد(بخش نخست)

مرضیه ترابی| در شهرهای قدیمی و کهنسال، مانند مشهد، بازار نبض تپنده اقتصاد شهری است. در روزگار ما نقش اصیل بازار در این عرصه، هدف همه ساختارهای جدید اقتصادی و به قول امروزی‌ها «بیزینس»های مدرن قرار گرفته، ولی بازار همچنان محبوبیت خودش را حفظ کرده است و به‌عنوان بخشی از زندگی شهری ایرانی، به حیاتش ادامه می‌دهد. نکته دیگر اینکه بازار ایرانی، در تاریخ کشور ما، تنها نقش اقتصادی ندارد و می‌شود در آن، تکاپوهای سیاسی و اجتماعی را هم دید و نیز، می‌توان نقش بازار را در تقویت شاخص‌های دینی و فرهنگی بررسی کرد. در یک کلام، بازار هم نهادی تاریخی است و هم تاریخ‌ساز. بعد از این مقدمه بسیار کوتاه، می‌خواهم بروم به‌سراغ بحثی جدید در مشهدیات یعنی «سرگذشت بازار مشهد».

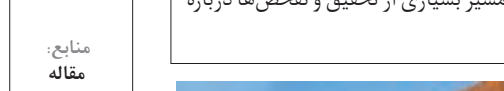
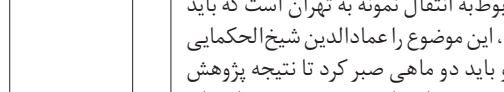
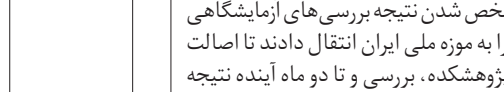
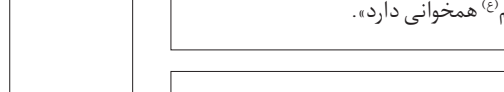
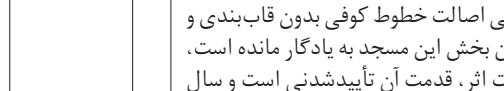
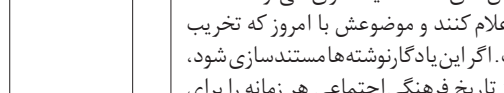
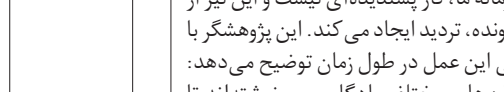
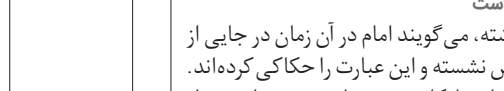
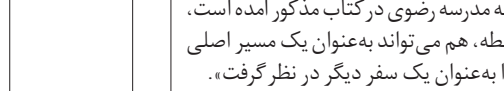
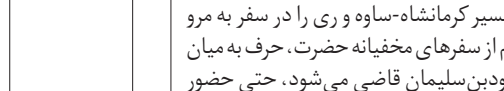
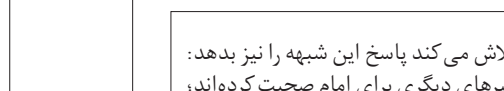
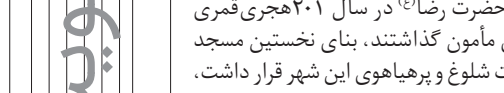
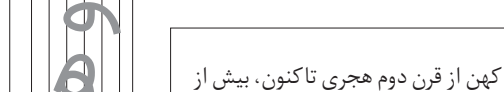
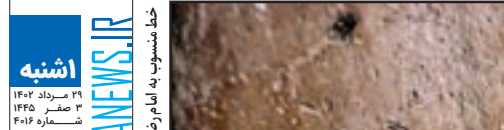
- بازار؛ قدیمی‌ترین مؤسسه شهرمشهد

شاید جالب باشد که بدانید بازار مشهد حتی پیش از آنکه «شهرچه» مشهد در اطراف حرم رضوی شکل بگیرد، وجود داشت. لابد می‌پرسید برای این موضوع، سند تاریخی هم داریم؟ باید بگوییم خیر، اما کافی است به این نکته توجه کنیم که در سراسر تاریخ، هرگاه مکانی، به‌هردلیل، محل توجه مردم قرار گرفت و مسافرت به مقصد آن افزایش یافت، بازارها نیز در آن محل رونق پیدا می‌کردند و جریان اقتصاد در آن منطقه احیا می‌شد. در نزدیکی مشهد قدیم، شهر بزرگ نوغان قرار داشت که بی‌تردید، از بازاری بزرگ و پررونق برخوردار بود، اما طبیعی است که وقتی بازاریان و صنعتگران نوغان، تجمع زائران را در اطراف مرقد مطهر رضوی دیده باشند، بخشی از توان اقتصادی خود را به این مکان، منتقل و بازاری را برای کسب منفعت برپا کنند. روایت جغرافی دانان قرون چهارم و پنجم نشان می‌دهد که در اطراف حرم رضوی، بازاری دائمی برپا بود که در آن، تولیدات مشهور منطقه، مانند دیگ‌های سنگی، موسوم به «هرکاره»-و مصنوعات فیروزه‌ای عرضه می‌شد و طرفداران بسیاری داشت. تجمع کاروان‌ها در این محل که بسیاری از آن‌ها حامل کالاهای تجاری بودند، باعث شهرت بازار نزدیک مشهد شد و حتی در تأسیس نخستین کاروان‌سراها، به‌عنوان یکی از کانون‌های اصلی مبادلات اقتصادی قدیم، نقش داشت. با این حال، زمان لازم بود تا بازار مشهد، شکل و الگوی ایرانی به خود بگیرد و شاخص‌های بازار ایرانی را پیدا کند. این بازار، یعنی جد بازارهای امروزی مشهد، در مسیر بین نوغان و سناباد به‌وجود آمد و تمرکز اصلی آن، بر غرب مضجع شریف امام‌رضا^(ع) بود. دلیل تمرکز اولیه بازار مشهد بر غرب حرم رضوی را باید در توسعه سنتی شهر مشهد جست‌وجو کنیم که از قدیم‌الایام، همواره رو به‌سوی غرب داشت، این تمایل، به کیفیت آب‌وهوای غرب مشهد -به‌دلیل ارتفاع بیشتر- و امنیت بیشتر آن به‌دلیل قرار داشتن به‌سمت داخل ایران وابسته بود، به این ترتیب که در هجوم‌های ناگهانی اقوام مهاجم، مانند ازبکان، غرب مشهد کمتر در معرض هجوم قرار می‌گرفت و این شرق شهر بود که نخستین مکان تاراج تلقی می‌شد، با این حال شاید به‌دلیل بیشتر بودن سهم ورود کاروان‌های تجاری از سمت شرق، به‌تدریج این بخش از شهر نیز، میزبان کاروان‌سراها، سراها و تیمچه‌هایی شده بود که برخی از آن‌ها مانند «سرای عزیزا...آف، تا امروز به حیات خودشان ادامه داده‌اند.

- بحثی بنیادی درباره مفاهیم کاربردی بازار ایرانی

پیش از آنکه بخواهم به‌صورت دقیق‌تر به تاریخ بازار مشهد ورود پیدا کنم، باید کمی درباره مفاهیم کاربردی در بازار ایرانی صحبت کنیم، مفاهیمی مانند «سرا»، «سراچه»، «تیمچه» و... . احمد ماهوان در کتاب ارزشمند «بازار در فرهنگ و ادب ایران‌زمین»، درباره «سرا» و «سراچه» می‌نویسد: «سرا و سراچه از فضاها و اماکن کالبدی و ملزومات و سرویس‌دهنده بازار بوده که بنا بر ضرورت و احتیاجات و پاسخگویی به نیازهای بازار در حاشیه یا مجاورت بازارها احداث می‌شده است.» «سرای عزیزا...آف»، تنها سرای سنتی باقی‌مانده از بازار مشهد قدیم است که البته در بافت کهنسال غرب حرم رضوی قرار ندارد و آن‌را درمیان بازار بزرگ و کاروان‌سراهای متعدد شرق حرم مطهر ونزدیک به مدرسه عباسقلی خان شاملو ساخته‌اند، بازاری که در قدیم و اکنون، به «بازار عباسقلی‌خان» شهرت دارد. هرچند که فعالیت‌های تجاری در سراها، می‌توانست جنبه صنعتی یا مستقل پیدا کند، به این معنا که مثلاً در یک سرا، فقط صنف «کلاه‌دوز» ساکن باشد یا در آن اصناف مختلف، بساط کاسبی گسترده باشند، اما سراها بیشتر برای عرضه محصولات و کالاها به شکل کلی تأسیس می‌شد و به‌نوعی باید آن‌ها را مراکز کلی‌فروشی شهرهای قدیم و گاه امروز تلقی کنیم. برخی سراهای فعال در بازارهای قدیم، ازجمله بازار مشهد، سراهای تولیدی بودند، به این معنا که کالاها و ملزومات اولیه به‌صورت خام وارد آن‌ها می‌شد و بعد از فرآوری و تولید کالای جدید، به‌صورت کلی دراختیار بازار قرار می‌گرفت تا به شکل جزئی، به مشتریان عرضه شود. نکته جالبی که باید در این فرصت درباره سراها بگویم، وجود نوعی ماهیت و همبستگی در فعالیت‌های فرهنگی میان فعالان در سراهای قدیم است. در گذشته و شاید امروز، این سراها، گاه فعالیت‌های مذهبی و فرهنگی مستقلی را سازمان می‌دادند، مثلاً در ایام محرم، بسیار اتفاق می‌افتاد که فالان یک سرا، در مجموعه خود، عزاداری مستقل برگزار کرده یا به مناسبت اعیاد مذهبی و ملی، جشن و سرور بپرا کنند. اما درباره «سراچه»، سراچه، درواقع نمونه کوچک‌تر سرا یا کاربری محدودتر بود و به همان نسبت، امکانات محدودتری هم داشت، مثلاً بیشتر آن‌ها انباری یا سرداب نداشتند و ظرفیت نگهداری کالا در سراچه‌ها محدود و پردردسر بود. تیمچه نیز کاربری‌های مشابهی داشت، اما این کاربری را با کاربری سرا و سراچه کمی فرق می‌کرد، البته تفاوت اصلی میان سرا و سراچه با تیمچه را باید ابتدا در نحوه ساخت و الگوی معماری آن‌ها جست‌وجو کرد، تیمچه درواقع نوعی سرا یا سراچه بود که مانند این دو مجتمع، در حاشیه بازارها ایجاد می‌شد، اما برخلاف آن‌ها که حیاطی بزرگ و غیرمسقف داشتند، حیاط تیمچه‌ها معمولاً مسقف بود و در آن‌ها کالاهایی عرضه یا تولید می‌شد که باید از آسیب آفتاب، باد و باران مصون می‌ماند، کالاهایی مانند فرش و پارچه. شاید این سؤال به ذهنتان بیاید که آیا می‌شود برای سرا، سراچه و تیمچه در معماری مدرن امروز مصداق‌یابی کرد؟ باید بگوییم که بله تاحدودی می‌شود، اما به‌صورت ترکیبی؛ امروز پاساژها و برخی بازارهای نوساز مسقف، ترکیبی از سرا و تیمچه است، اما ویژگی‌های اقتصادی آن‌ها را ندارد، یعنی نظم و عرف نوع عرضه کالا در بازارهای جدید، مانند سراها و تیمچه‌های قدیم، رعایت نمی‌شود. ازجمله سراهای مشهور و تاریخی شهر مشهد، به غیر از سرای عزیزا...آف که به آن اشاره کردیم، «سرای بزرگ ازبک‌ها» -در حاشیه مسیری(بولوار مصلی) که از میدان اعدام(میدان عدالت) به سمت شرق مشهد امتداد پیدا می‌کرد- بوده است که در سال ۱۳۶۰ خورشیدی، تخریب و تبدیل به «سرای امین» شد و ما در قسمت‌های بعدی، کوتاه به معرفی این سرا و تاریخچه آن خواهیم پرداخت.

ادامه دارد....

منابع:

مقاله

دوره‌بندی

تاریخی

کالبدی

مسجد جامع

ساوه، نوشته

سجاد مؤذن.

مصاحبه

عمادالدین

شیخ

الحکمایی

سایت عصر

ایران.

مصاحبه

نگارنده

رئیس اداره

میراث‌فرهنگی

شهرستان

ساوه.

تصویری قدیمی از دیواره‌های مسجد جامع ساوه / دوره قاجار